

Абай әлемі: білім беру, ғылым, мәдениет және өнер
Мир Абая: образование, наука, культура и искусство
The world of Abai: education, science, culture and art

FTAMI 316:821.512.122+37.018

И.Р.ХАЛИТОВА¹, Ұ.Қ. ҚЫЯКБАЕВА¹, Н.О.АТЕМКУЛОВА¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан) khalitova46@yandex.ru; kyakbaeva@mail.ru; naz.0506@mail.ru
<https://doi.org/10.51889/2020-1.2077-6861.22>*

АБАЙ МҰРАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙЛАР

Аңдатпа

Ғұлама ақын Абай мұралары әлеуметтік-педагогикалық пікірлерге толы. Ендігі мәселе сол ойларды қайткенде және қалай әлеуметтік-педагогикалық жұмыс тәжірибесінде пайдалануға болады. Мақаланың максаты-ақын мұраларындағы әлеуметтік-педагогикалық ойлардың бір пәресін көрсетіп, осы жұмыста қолдану мүмкіндігін айқындау. Мектеп, жоғары оқу орындары, орта білім ұйымдарында «Абайтану» пәні оқытылғанымен оларды күнделікті тұрмыста пайдалану жолдарына назар аударылмай келеді. Себебі «Абайтану» осы абайтанудан ары бармай, оның шығармаларының зор практикалық әлеуеті ашылмай, іс-жүзінде қолдану жолдары қарастырылмай келеді. Бұл ретте ғұлама ақын шығармаларындағы әлеуметтік-педагогикалық ойларды ашып көрсетіп, оны жұмыс тәжірибесіне ендіру мүмкіндігін көрсету.

Өлеңді әлеуметтік-тәлімдік мақсатта пайдалану, ұтымды нәтиже беретініне сенімдіміз. Өйткені ол әр балаға, жеткіншек пен бозбалаға түсінікті жүрегіне жақын. Олардың әр қайсысы осы өлеңнен өзін көреді, өзінің қылық-жорықтарын көз алдына келтіреді және сол арқылы өзіне сын тұрғыда көз салады. Өлеңді қайта тәрбиелеу, қатарға қосу, түзету мақсатындағы шараларды ұйымдастыруда пайдалануға әбден болады.

Түйін сөздер: ауытқу, девиантты, делинквентті, мінез-құлық, бұзылу, реттеу, қатарға қосу (әлеуметтендіру).

Мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс мазмұны мен әдістемесі, оларды ұйымдастыру мәселелеріне қатысты Абай Құнанбаевтың 175 жылдығына орай Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында «Бұл ретте, біз Абайды айналып өте алмаймыз. Себебі, ұлы ойшыл осыдан бір ғасырдан астам уақыт бұрын ұлтты жаңғыруға, жаңаруға, жаңа өмірге бейім болуға шақырған» дегені ақын мұраларын тәжірибеде пайдалануға бағдар беріп тұрғандай. Бұл әлеуметтік педагогикада ақын мұраларын пайдалануға да жол ашады [1].

Қазіргі кезде әлеуметтік ауытқулардың девиантты формаларына маскүнемдік, алкоголизм, таксикомания (бәңгілік),

нашақорлық, жезөкшелік, суицид, құқық бұзушылық, қылмыс кіреді. Бұлар заңға қайшы келгендіктен, адам құқығын бұзушылыққа, адамның өз басын оқшаулануға, тұйықталуға, «саяқтыққа» алып келетіні себепті, мінез-құлық ауытқуларына жатады. Ғұлама Абай шығармаларында әлеуметтік-педагогикалық мәселелер «бәңгі», ұры, жалқау, надан, «жұмысы жоқтық» – деп көрсетілген. Сонымен қатар осындай мінез-құлық ауытқуларын жою жолдары көрсетіліп, оны пайдалану мүмкіндіктері қарастырылған.

Әлеуметтік педагогикада делинквентті қылықтар да, адамның іс-әрекеті, жүріс-тұрысы, мінез-құлқындағы сыртқы нашар әрекеттерді көрсетеді. Олар адамның көзкөрінеу қылықтары мен бірге ішкі жан-

дүниесіндегі бұзылуды да (деформация) көрсетеді. Олар сонымен бірге адамның құндылық бағдарының бұзылуынан да байқалады. Бұл ішкі бақылаушы және реттеуші қуаттарының (регуляция) әлсіздігінен болатын жағдай. Делинквентті қылықтардың мынадай түрлері бар: зорлықшыл, басқыншылық (агрессия) ниеті мен әрекеті; ұрып-соғу; өртеу, бұзып-шағып, қирату; біреудің жанын не тәнін ауырту – секілді адамға қарсы әрекеттер; пайдакүнемдік – ұсақ-түйек ұрлық; сұрамшақтық пен тіленшілік; біреудің мал-мүлкіне қиянат ету; материалдық пайда табу үшін наркотик секілді зиянды заттарды сату не тарату.

Бүкіл әлемге, әлеуметтік тұрмысқа, әр адамға өзінің өмір сүру мен даму діңгейінен ауытқып кету қасиеті тән. Оның себептерінің астарында адамның қоршаған ортамен, әлеуметпен және өзімен байланысы және ықпалдастығы жатады. Осындай түрліше қасиеттер негізінде туындаған, жекелеген адамдардың психофизиологиялық, әлеуметтік-мәдени, рухани-адамгершілік жай-күйі және мінез-құлқы қоғамның жетілуі, әлеуметтік дамуы мен гүлденуінің басты шарты болып табылады. Садвакасова З.М. Білім беру ұйымы маманы іс-әрекетіндегі әлеуметтік-педагогикалық дайындықты тренингпен байланыстырады [2]. Бұл маманның іс-тәжірибесін байытады. Абай шығармаларынан әлеуметтік педагог үшін аса маңызды өзін-өзі дамыту ойларын іс-жүзінде қолдану мүмкіндігі бар. Бұл ретте М.А.Абсатова мен А.М.Үсеновалар әлеуметтік педагогтың табыстылығын тұлғаның өзін-өзі дамытуымен байланыстырады [3].

Адамдардың мінез-құлқында кері пиғылдардың пайда болуы тұрмыс қайшылықтарының туындауына байланысты жіктеледі, олар: қажеттенуі мен оны қанағаттандыру мүмкіндігінің төмендігі не болмаса жоқтығы арасындағы қарама-қайшылық; материалдық және рухани талаптарын қанағаттандыратын іс-қимыл мен әрекетке қозғау салатын әлеуметтік бағдарлануының жеткілікті дамымай қалуы

не болмаса жалпы қабылданған құлықтық нормаларға сәйкес келмеуі себепті; тұлғаның қоғамда орнатылған әлеуметтік нормаларды қабылдамауы, оған ішкі жандүниесімен қарсыласуы немесе психикалық үйлесімділігінің болмауы; ауытқуларға тектік (тұқым қуалаушылық) жақтан алдын-ала бейімді болуы. Абай нашақорлықты «бәңгілік» деп атап оның зиянын өлең түрінде көрсетеді. Ал, Н.О.Атемқұлова мен С.Н.Ирсанова әлеуметтік педагогтың мектеп оқушыларымен нашақорлықтың алдын-алу шараларын ұйымдастыру мәселелерін қарастырған [4].

Малын шашып жүріп, заңсыз түрде сатып алған мансапты баянды ету оңайға түспейтіні ақынның «Болыс болдым мінеки» өлеңдегі «Күн батқанша шабамын, әрлі-берлі далпылдап» – деген тармақтарынан көрінеді [5, Б.81]. Ақын сондай-ақ, осы өлеңінде «елің бұзақы болған соң, ояз жатыр шартылдап» – дей келе, елдің ішіндегі бұзақылықтың себептерін «арызшылдар көбейді... мынау арам, тентек деп, еш кісіні теппеймін... бұзақының бүлігін «жақсы ақыл» – деп, «күп» – деймін... антұрған өңкей ұры – қары... ұят, намыс, қалды ма? ар... өтірік берген қағаздың алды-артына қарайды... өз қағазы, өз көзін жоғалтуға жарайды... өзі залым зақұншік» – деп көрсетеді. «Бұзақы» осы іспетті алдамшылық жайлы «Күйісбайға» деген өлеңінде «...көзді көрсең-бересің, тайсаң-танып, алдамшы атанғаннан не пайда» – деген өлең тармақтарында өмірде болған Күйісбай деген біреу Әбілхайыр дегеннің айғырын ұрлап алып сөзбұйдаға салып бермейді екен. Ақын араға түсіп осы реніш хатын жазған болатын. Осы тағы басқа да ұрлыққа қатысты оқиғалар ол кезде де көп болған [6, Б.8].

Ұрлық, «Саудайы-ай сауды алмадың-ау, сырқауды алып» – деген өлең жолдарының әлеуметтік мәні адамдардың мінезіндегі тұрақсыздықпен өмірге болған көзқарасының таяздығын көрсетеді. Осы өлең жайлы Т.Рсаев, саудайы-араб сөзі, «аңғал, абайсыз» деген мағынаны білдіреді – дей келе, «Абай осы сөз арқылы ақылдасының апалақтаған аңғалдығын ескерте отырып, оның жар

таңдау сияқты аса маңызды өмірлік мәселеге ұшқары қарайтынын үлкен мін санаған» – деп көрсетеді [7]. Әлеуметтік педагогиканың аса маңызды бір ұғымы адамдардың мінезі-құлқындағы кемшіліктерді мінеу арқылы оның зиянды тұстарын дәлелдеп, түзету жолдарын қарастыру. Өлеңнің әлеуметтік-тәлімдік мәнін зерттеушінің «мұны жай ғана кемшілік демей, Дүйсенқұлдың ұшып-қонып жүріп, сырқау әйелге ұрынған ұшқалақтығын барша жұртқа мазақ етіп... ащы тілімен өтіре әжуәлайды» – деп, белгілеген сөзінен пайымдауға болады.

Жеке адамның басындағы әлеуметтік мәселеге арналған ақынның тағы бір өлеңі «Дүтбайға» – деп аталады [6, Б.47]. Бұған өлеңдегі «жылуы жоқ бойының... құбылуы ойының... құйтың еткені... жылмаң пішін... түсінің түксігін салар тырсыып... бүксіп, бықсып ар жағы... сөзі мен өзі бөлініп» – деген сөздермен, өлең шумақтағы ақын пікірі куә бола алады. Қоршаған әлеуметтік ортаға теріс әсерін тигізіп кереғар пікір туындататын және сол мінезі арқылы адамдар арасындағы қарым-қатынасқа нұқсан келтіріп, қоғам тыныштығын бұзатын жекелеген адамдардың құбылмалы, құйты, тұрақсыз мінезін «дерт» – деп көрсетеді [6, Б.47].

Кейбір психолог ғалымдар адамның әр қимыл-қарекеті, бет пішімі, жүріс-тұрысы мен киім киісіне қарап, жалпы ішкі жандүниесі мен мінезіне тіпті ой-санасына да сипаттама беруге болады деген пікірде. Бұл ретте әлеуметтік психолог ғалымдар Ч.Ломброзо [8], Э.Кретшмер [9], В.Шелдон [10] адамның сыртқы келбет-кескіні, бет пішімі мен түр-сипатына қарап, оның қылмысқа бейімділігін анықтауға болады деген пікірін қаперге алу қажет. Алайда бұл дәлелденбеген. Абайдың «Адасқанның алды жөн, арты соқпақ» өлеңінен ғалымдардың кейбір пікірлерін шындыққа жақын бекен? – деген ойға алып келеді. Өйткені өлеңді әлеуметтік-тәлімдік тұрғыдан талдай келе, мыналар айқындалды: 1) кейбіреулердің ойы арам кісілердің сөзіне сенетіні «оларға жөн-арамның сөзін ұқпақ»; 2) жаман істерге барудан қорықпайды «әсте жоқ

кеселді істен биттей қорықпақ»; 3) маңғаз, тәкаппар кісімініп «қас, маңғаз кісімініп... мүшесінен буынып басады алшақ»; 4) ондай адамның киімі «салтақ-салтақ...бөркі бүктелмейді-ақ, қолында бір сабау бар... ку шалбар, қулығына болған айғақ, тізесін созғылайда қалталанса-ақ»; 5) бет әлпетінің құбылуы «ыржаңдамақ... қас кермек, мойын бұрмақ, қоразданбақ»; 6) сидаң жігіт «... ку борбай, сымпыс шолақ... сәлемдеспей алыстан, ыржаң қақпақ» – деп, кейбір еңбек етуден қорқатын, қулықпен күн көретін сыпайы, сидаң жігіттің бейнесі көзалдына келеді [5, Б. 52].

Ақынның осы өлеңінің әлеуметтік-тәлімдік мәнін Т.Рсаев «Абай ел үстінен күн көрген алаяқ би болыстарды, мал-мүліктің буына семіріп, құдайын ұмытқан байлар мен патша әкімдерін көп сынаса, мұны қазақ даласын жайлаған әлеуметтік теңсіздікті күнде көріп жүргендігінің көрінісі дер едік» – дейді [11, Б.123]. Көрсетілген өлең үзінділері кейбір әлеуметтік мәселелерді туындатып жүретін адамның сипаттамасы деуге болады. Бұған дәлел ақынның «осындай сидаң жігіт елде мол-ақ, бәрі де шаруаға келеді олақ» – деуі. Осы өлең жайлы пікірінде Т.Рсаев тағыда «Абай алғаш рет жалқау кедейді сынау арқылы кедейліктің сырын ашады... қырсыздарды шеней отырып, үлкен әлеуметтік кеселді көрсетіп береді» – деп, сол кезде қазақ даласында белең алған ең ауыр әлеуметтік мәселе кедейлік екенін көрсете келе, оны жеңу жолы «адал еңбек, мал таппақ, жұртқа жақпақ» – екенін дәріптейді [12, Б.135]. Өлеңдегі әлеуметтік пікірлердің қуаттылығын дәлелдеу мақсатында оны толығымен келтіруді жөн көрдік.

Ақынның «Сегіз аяқ» өлеңі сол кездегі жеке адамның және көпшілік қауымның басындағы әлеуметтік-тәлімдік мәселелердің барлығын жинақтаған қорытынды пікір жүйесінен құралады [5, Б.87]. Ақынның осы «Сегіз аяқ» өлеңі жайлы белгілі абайтанушы ғалым З.Ахметов «өзі тірлік етіп отырған бұзық ортаның дертті кескінін бейнелейді... бірлік кеткенін, ел іргесі тозып бара жатқанын әшкерелейді» – деп шығарманың әлеуметтік маңызын ашып көрсетеді [13, Б.33].

Осы өлеңдегі басты әлеуметтік-тәлімдік мәселені ақын «тамағы тоқтық, жұмысы жоқтық, аздырар адам баласын» – деп, көрсете келе, бұл надандыққа, жалқаулыққа, ұрлыққа әкеліп соқтыратынын алға тартады. Өлеңдегі әлеуметтік-тәлімдік ойлар жүйесін жинақтайтын болсақ оларды: а) надан адамның сипаты «ойға олақ... күлкішіл... жұрт айтса болды... бойда қайрат, ойда көз болмаған...санасыз, ойсыз, жарым ес»; ә) мақтаншақтық «тасыса өсек... ысыртса кесек... күпілдек мақтан... ынсап, ұят, терең ой ойлаған жан жоқ»; б) кекшілдік «болмасын кекшіл... өтірік, ұрлық,... зорлық»; в) жалқаулық «тамағы тоқтық, жұмысы жоқтық, аздырар адам баласын»; г) өтірік, қулық, сұмдық «жау болып досқа, өтірік шағым»; д) мақтан «білгіш... көргіш атанбақ» – деп топтастыруға болады [5, Б.40].

Ел арасындағы келеңсіздіктер, жекелеген адамдардың іс-әрекетінің жиынтығынан туындайтыны белгілі. Бүкіл қоғам жақсы болуы үшін әрбір жеке тұлға жақсы болуы керек екенін әл-Фараби өзінің «Қайырымды қала тұрғындары» деген еңбегінде «халқы бақытқа жету үшін өзара көмектесіп отырған қоғам да ізгі қоғам болады» – деген [14, Б.210]. Ғұлама ақын Абайдың осы сарындас өлеңінің бірі «Қажымас дос халықта жоқ» – деп басталады [5, Б.101]. Өлең жайлы Ж.Ысмағұлов «өзімшілдікті, опасыздықты, өсек-өтірікті, қулық-сұмдықты сынға алады» – дей келе, ақынның биік адамгершілікті, адалдық пен әділдікті, қайырымдылықты, дос пейілділікті оған қарсы қоятынын атап көрсетеді [15, Б.37]. Өлеңнің әлеуметтік-тәлімдік мәніне келетін болсақ, жекелеген адамдарға қатысты кейбір «мысқыл, өсек, айла... кек... тентек... өзімшіл епті» – деп, мінез-құлық кемшіліктерін сипаттай келе, осының барлығын «антұрған» тұрақсыз, құбылмалы болатынын өкінішпен кімге жақсылықты көп істесем, содан қорлықты көп көрдім – деп кейбір адамдардың қайырымсыздығын айта келіп», «жақсы өмірім әуре еттің» – деп налidy.

Бұлайша болуының басты себебі, адамның қоршаған ортадағы өмір шындығын өз

өмірінен бөлектеу, бөліп қарау, өмірдегі нормаларды есепке алмауы, өзінің «тар әлемімен» – шектелуінен деп, қарастырады әлеуметтік педагог И.Р.Халитова [16, Б.117]. Мұндай жағдайға ой-өрісі тар адамдармен қатардарынды, талапты, өте жоғары қабілетті адамдар да ұшырайды. Маскүнемдік, нашақорлық секілді басқа да әрекеттерді олар «өзгешелену», басқаша болу, жоғарғы әлемге жақындау деп қарастырады. Өмір шындығынан бас тарту, көрмеуге тырысу да сол мәндегі көріністерден болып табылады.

Бұлардан басқа созылмалы және емделмейтін аурулар себепті болатындары агрессия – басқыншылық, аутоагрессия – басқыншылықтың асқынған түрі, ас-ауқаттан болатын ауытқулар, психиканы бұзатын заттарды көп қабылдаудан, жыныстық ауытқулар, құндылықтарды қабылдауының әдеттен тыс жоғары болуынан, қарым-қатынастық, әдет-дағдыларға байланысты ауытқулар, эстетикалық ауытқулар, мінез-құлқы стилінің бұзылуы. Осылардың барлығын талдай келе, Е.В.Змановская «қазіргі кездегі мінез-құлық ауытқуларын талдай келе, адамның мінез-құлқының бұзылуы мен ондағы девианттылықты кейбір ұқсастығы мен ерекшеліктеріне байланысты болуына қарамастан, оларды бір-бірінен ажыратып тұратын этиопатогенетикалық тұрғыда қарастыру керек – аударған И.Халитова» – деген ұйғарымға келген [17]. Олардың кейбірлерінің келіп шығу тегін, жоғарыда талдау берілгендей бейімделуі төмен болуынан деген топқа жіктесек, кейбіреулерін, материалдық қамсыздандырудың жеткіліксіздігінен мұның басты себебі «жалқаулық» – дей келе, ырықтылығының жоқтығынан, Абай оларды «жігерсіз, қайратсыз, ойсыз» – деп белгілейді.

Әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың ұрымтал да өтімді құралдарының бірі сөз түрінде ықпал ету. Сөз арқылы тұлғаның санасына, сезіміне, жан-дүниесіне әсер ету. Дәл солай әлеуметтік педагогтар сөздің осындай қуатын «Айтылған сөз, атылған оқ», «Сөз сүйектен, таяқ еттен өтеді» дегені де сөзді орынды пайдаланса ғана жеріне

жететінін көрсетеді. Ғұлама Абайдың сөз өнеріне қатысты ойларын өлеңдерінен табамыз. Осы шумақтардағы «жалын», «от», «рағит (жайдың оғы)» – деп, сөзді осылармен салыстырмалай келе, «жайына біреу кез-келсе, соры қайнар» – деп сөз қаншалықты әсерлі болатынын жаңсайды. Сөз, Абай үшін өнер. Ал өнер адамның сезіміне бағытталады, әсіресе эстетикалық сезіміне. Әлеуметтік педагог сөз өнерінің осы тұстарын аңғарып, адамның аузынан шыққан сөздің баланы не нәрсеге итермелейтіні, пайымдауы аса маңызды екені белгілі [6, Б.21].

Өлең шумақтарындағы «Қуаты оттай бұрқырап... жайдай сырқырап – деген сөздің қисыны, үйлесімі, орыны, ұйқасы айтылып тұрған жәйтке сәйкестігі мен дәлдігі немесе «тауып айтылуы» секілді сипатын нақтыласа, «Ынталы жүрек сезген сөз» деген жолдар сөздің сезімге сәйкестігін немесе жақсы сөздің жағымды әсер қалдырарын, оның сезімге әсерету арқылы жүректі қозғайтынын жаңсайды. Әлеуметтік педагогиканың басты мақсаты да осы кейбір ауытқуларға ұшыраған жекелеген адамды өзін-өзі тәрбиелеуге қажеттенуін туындатуға жағдай жасап, шарт түзу. Осы тұрғыдан алып қарағанда алдымен ақынның өз басы үлгі болса, одан соң оның өлеңдеріндегі өзіне-өзі басу айтып, өз іс-қимылын ағаттықтан тежеуі тәлімдік мәнге ие. Атап айтсақ, ақынның «Сап, сап көңілім» өлеңі осы жоғары саналылықтың көрсеткіші деуге болады, себебі онда «сап, сап, көңілім, сап көңілім... не күн туды басыңа... сабыр түбі сары алтын... сана қылма бекерге... адалды сатсаң арамға, құдай қабыл етерме... сарқа берме санасын, өз-өзіңнен бейнетке өз басыңды саласың, сағынышқа сарғайма...» – деп өзіне басу айтады [5, Б.40].

Тәрбиелік жұмыстарда осыны өнеге етіп ұсыну тиімді болмақ. Ақынның «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» – өлеңі есейген кезде жазылған [5, Б.45]. Әлеуметтік педагогикада адам шамамен 35-40 жасында өзінің өткен өмірін саралай бастайды делінген. Сондықтан бұл жас кезеңін есею не болмаса есейген шақ – дейді. Сондықтан ол «ержеткен соң түспеді уысыма, қолымды мезгілінен кеш сермедім... қолымды дөп

сермесем өстер ме едім?» – деп өкініш білдіреді. Бұл өлеңдегі басты әлеуметтік-тәлімдік мәні бар ой, өзінің әлеуметтену, қатарға қосылу кезінде кетірген қателіктерін түзету. Әлеуметтік-педагогикалық мәні аса ұрымтал өлеңінің бірі «Интернатта оқып жүр» – деп басталады [5, Б.58]. Ақынның тәлім-тәрбиелік ойларын зерттеген не болмаса педагогикалық көзқарасына қатысты пікір қозғаған кез-келген адам осы өлеңіне тоқталады. Өлеңдегі әлеуметтік мәселелі пікірлер алдымен ата-анада жатқандығы, баланы не үшін оқыту керек? – деген сауалға кейбір ата-аналардың түпкі пікірі: жанын қинамай, алдап, арбап, ұрлап, тонап әйтеуір не қылсада мал тапсын. Әрі көп тапсын – деген пікір де жоқ емес. Бұл қазіргі ата-аналар арасында да кездеседі. Оған мысал, көпшілік ата-аналардың балаларын заң мен экономика оқуына оқытуға ынталы болуы. Осы пікір ақынның «балам закон білді деп, қуанар ата-анасы... прощение жазуға, тырысар келсе шамасы... ынсапсызға не керек, істің ақ пен қарасы... нан таппаймыз демейді, бүлінсе елдің арасы» – деген жолдарынан көрінеді.

Енді әлеуметтік-педагогикалық мәні бар теріс мінездер мен қылықтарды саралайтын болсақ, өлеңде олар: ынсапсыз, істің ақ-қарасын айырмайды, елдің іші бүлінсе деп тұрады, аз білгенін көпсіну, қазаққа епсіну (қыр көрсету), қу, сұм болуды ойлау, көңілінде жоқ санасы – деп іріктеледі. Абай өлеңдерінде құмарлық, жарлылық, жалтаң көздік, ұрлық, қаңғырып тамақ асыру – барлығы еңбектен бас тарту, жұмыстан қорқу, еріншектік пен жалқаулықтан болатыны айтылған.

Қорыта келе, ақын өлеңдеріндегі мінез-құлықтардың барлығы әлеуметтік-педагогиканың зерттеу пәні болса, сондай мінез-құлық, жүріс-тұрыс иелері осы күні де бар. Олар әлеуметтік педагогиканың нысаны. Сондықтан ғұлама ақын шығармаларындағы әлеуметтендіруге қажетті ақыл-кенестерді әлеуметтік педагогтар өз жұмыстарында қолдана алады. Абайдың, өнбес іске уақыт кетірме; ақыл табу, мал табуға ұмтыл; махаббаттың қадірін біл; өнер ізде, еңбек

кыл – дегенін әлеуметтендіру шараларында қыл артық білуге; ерінбей оқы; алыстан ізде, балаларға ықпал ету үшін қолдануға болады. ерінбей қызмет қыл; адал жүріп, адал тұр; Ақын бұларды жоюдың жолдарын да жалқауланба; не нәрсені де жеңіл көрме, көрсетеді. Олар: пайда ойлама, ар ойла; талап жан-жақты ойла-деген кеңес береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Тоқаев Қ.К. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан [Электронды ресурc]: <http://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy>. (Қаралған күні 09.01.2020).
- [2] Садвакасова З.М. Білім беру ұйымы маманы іс-әрекетіндегі әлеуметтік-педагогикалық тренинг қолданудың вариативтілік мүмкіндіктері //Педагогика және психология. – 2016. – №4 (29). – Б.46.
- [3] Абсатова М.А., Үсенова А.М. Өзін-өзі дамыту тұлғаның әлеуметтік табыстылығының негізі ретінде // Педагогика және психология. – 2015. – №4 (25). – Б.79.
- [4] Атемқұлова Н.О., Ирсанова С.Н. Әлеуметтік педагогтың мектеп оқушыларымен нашакорлықтың алдын-алу шараларын ұйымдастыру жұмыстары //Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану республикалық педагогикалық-әдістемелік журнал. – 2017. – №1, – ББ.18-21.
- [5] Абай. Шығармаларының екі томдық толық жинағы: Өлеңдер мен аудармалар. Т.1. – Алматы: Жазушы, 2005. – 296 б.
- [6] Абай. Шығармаларының екі томдық толық жинағы: Өлеңдер мен аудармалар. Т.2: – Алматы: Жазушы, 2005. – 336 б.
- [7] Рсаев Т. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – Б.62.
- [8] Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. – Минск, 2000. – 163 с.
- [9] Кречмер Э. Строение тела и характер. – М., 1995. – 168 с.
- [10] Шелдон У.Г. Психологическая энциклопедия /Р.Корсина. – СПб: Питер, 2003. – 665 с.
- [11] Рсаев Т. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – Б.132.
- [12] Рсаев Т. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – Б.74.
- [13] Ахметов З. Жүйелі сөз жүйесін табар //Қазақстан мектебі. – 1994. – № 2. – ББ.5-11.
- [14] Әл-Фараби. Әлеуметтік этикалық трактаттар. – Алматы, 1995. – 123 б.
- [15] Ысмағұлов Ж. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 2005. – Б.225.
- [16] Халитова І.Р. Абай (Ибраһим) Құнанбаев мұралары әлеуметтік-педагогикалық жұмыс практикасында: Монография. Бірінші басылым. – Алматы, 2016. – 117 б.
- [17] Змановская Е.В. Девиантология. – М.: Академия, 2003. – 288 с.

References

- [1] Tokaev K.K. «Abai zhane XXI gasyrdagy Kazakstan». [Elektronny resurs]: <http://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy>. Karalghan kuni. 09.01.2020.
- [2] Sadvakasova Z.M. Bilim beru uiymy mamany is-areketindegi aleumettik-pedagogikalik trening koldaodyn variativtilik mumkindikteri //Pedagogika zhane psihologiya. – 2016. – №4 (29). – B.46.
- [3] Absatova M.A., Usenova A.M. Ozin-ozii damyitu tulganyn aleumettik tabystylygynyn negizi retinde // Pedagogika zhane psihologiya. – 2015. – №4 (25). – B.79.
- [4] Atemkulova N.O., Irsanova S.N. Aleumettik pedagogtin mektep okushylarymen nashakorlyktyн aldyn-alu sharalayn uiymdastyru zhumystary //Aleumettik pedagogika zhane ozin-ozii tanu-respublikaluk pedagogikalik-adistemelik zhurnal. – 2017 – №1. – 18-21 bb.
- [5] Abai. Shygarmalarynyn eki tomdyk tolyk zhinagy. T.1.– Almaty: Zhazushy.– 2005. – 296 b.
- [6] Abai. Shygarmalarynyn eki tomdyk tolyk zhinagy. T.2. – Almaty: Zhazushy.– 2005. – 336 b.
- [7] Rsaev T. Abai. Enciklopediya. – Almaty: Atamura, 1995. – B.62.
- [8] Lombroso Ch. Genialnost I pomeshatelstvo. – Minsk, 2000. – 163 s.
- [9] Krechmer E. Stroenie tela I kharakter. – M., 1995. – 168 s.

- [10] Sheldon U.G. Psihologicheskaya ensiklopediya /R.Korsina. – SPb: Piter, 1998 – 665s.
[11] Rsaev T. Abai. Enciklopediya. – Almaty: Atamura, 1995. – B.132.
[12] Rsaev T. Abai. Enciklopediya. – Almaty: Atamura, 1995. – B.74.
[13] Akhmetov Z. Zhuieli soz zhuiesin tabar //Kazakhstan mektebi. – 1994. – № 2. – 5-11 bb.
[14] Al-Farabi. Aleumettik etikalyk traktattar. – Almaty, 1995. – 123 b.
[15] Ismagulov Zh. Abai. Enciklopediya. – Almaty: Atamura, 2005. – B.225.
[16] Khalitova I.R. Abai (Ibrahim) Kunanbaev muralary aleumettik-pedagogikalyk zhumys praktikasynda: Monographiya. Birinshi basylym. – Almaty, 2016. – 117 b.
[17] Zmanovskaya E.V. Deviantologiya. – M.: Academiya, 2003. – 288 s.

Социально-педагогические идеи в наследии Абая

И.Р.Халитова¹, У.К. Кыякбаева¹, Н.О.Атемкулова¹

¹ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В творчестве великого Абая имеются идеи, касающиеся проблем социальной педагогики. Следующая задача использование их на практике социально-педагогической работы и решить проблему когда и как можно внедрить эти идеи. Цель статьи-показать роль социально-педагогических идеи в наследии поэта, определить возможность их использования в этой работе. В школах, вузах и средних учебных заведениях изучается предмет «Абаеведение» но, не обращается внимание на повседневное использование в быту. «Абаеведение» оставляет без внимания данный аспект, не раскрывает большой практический потенциал его произведений, не рассматривает на практике. При этом необходимо раскрыть социально-педагогические идеи в произведениях великого поэта, и показать возможные пути внедрения в практику. Мы уверены, что использование стихотворного творчества великого Абая в социально-воспитательных целях приведет к оптимальному результату. Ведь они близки к сердцу каждого ребенка, понятны подростку и юноше. Каждый из них видит себя в этом стихотворении, проявляет свои поступки и критические взгляды. Можно использовать стихотворения в организации мероприятий, направленные на возрождение, переобучение, перевоспитание и коррекцию.

Ключевые слова: отклонение, девиантный, делинквентный, поведения, деформация, регуляция, социализация;

Socio-pedagogical ideas in Abay's legacy

I.Halitova¹, U.Kyyakbayeva¹, N. Atemkulova¹

¹ *Abai University (Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

In the work of the great Abay, there are ideas related to the problems of social pedagogy. The next task is to use them in the practice of social and pedagogical work and solve the problem of when and how you can implement these ideas. The purpose of the article is to show the role of socio-pedagogical ideas in the poet 's legacy, to determine the possibility of their use in this work. In schools, universities and secondary schools, the subject of «Abai Studies « is studied, but attention is not paid to everyday use in everyday life. «Abayevedenie» ignores this aspect, does not reveal the great practical potential of his works, does not consider in practice. At the same time, it is necessary to reveal the socio-pedagogical ideas in the works of the great poet, and show possible ways of implementation in practice. We are confident that the use of the great Abai's poetic creativity for social and educational purposes will lead to an optimal result. After all, they are close to the heart of every child, understandable to a teenager and a young man. Each of them sees himself in this poem, shows his actions and critical views. You can use poems in the organization of events aimed at revival, retraining, re-education and correction.

Keywords: deviation, deviant, delinquent, behavior, deformation, regulation, socialization;

Редакцияга 12.12.2019 қабылданды.